

CATEGORII CONCEPTUALE ALE EMOȚIILOR REDATE DE EXPRESII FRAZEOLOGICE SOMATICE CU COMPONENTA LEXICALĂ „OCHI”

Viorica LIFARI

Universitatea de Stat din Moldova

Phraseological units that include a somatic component represent a vast linguistic material for researching the spiritual culture in different languages. In this paper we study the somatic phraseological units that contain the word “eye” in the English, Romanian and Russian languages from the cognitive linguistics perspective. The examples have been collected from dictionaries and classified according to the “image of the eye” which is associated with a certain emotive conceptual category. Also we have analyzed the phraseological units according to the semantic criteria suggested by the American professor G. Lakoff when researching the conceptual metaphor. Another method used in this paper is that of the Image Schema that is largely used by the Polish linguist A. Wierzbicka in her papers about universality/non-universality of emotion concepts in many cultures. Having conducted the study we identified cultural similarities and differences in the conceptualization of emotion categories in the three languages and have identified different “images of the eye” that describe the conceptual categories of emotions in English, Romanian and Russian.

Keywords: *cognitive linguistics, cognitive scenario, emotive conceptual category, Image Schema, somatic phraseological units, “the image of the eye”.*

În lucrarea de față ne propunem o investigație a expresiilor frazeologice somatice ce includ lexemul „ochi” și servesc la exprimarea unor categorii conceptuale emotive în limbile engleză, română și rusă. Ideea de a face un studiu comparativ al acestor mijloace lingvistice a venit în urma consultării dicționarului „Corpus omenesc în expresii” de I.L. Bădescu, et. al. (domeniul român-francez) din care am selectat 29 de expresii frazeologice somatice cu componenta lexicală „ochi”, ce redau categorii conceptuale ale emoțiilor, precum *supărarea/furia, dezgustul, fericirea, dragostea* (sentiment), *plăcerea, mirarea/surpriza, rușinea*.

Acest fapt a trezit interesul nostru față de limba engleză și cea rusă, idiomuri în care cercetăm mijloacele de exprimare ale categoriilor conceptuale emotive, alături de cel român. Totodată unele surse științifice (Lavrishcheva 31), (Ма Лин, Ямалетдинова 601-610) consacrate studiilor frazeologismelor susțin că și alte lexeme, în afară de *ochi*, pot fi componente ale expresiilor frazeologice somatice atunci când redau categoria conceptuală *furie* în rusă, bunăoară: *кровь, глаз, сердце, жёлчь*, iar moștra *сверкать глазами* servește ca un indicator de manifestare exterioară a emoției de *furie*.

În limba rusă cercetătoarele Ма Лин și А. М. Ямалетдинова (Ма Лин, Ямалетдинова 601-610), alături de conceptul de *furie*, îl identifică pe cel de *tristețe* redat de expresia frazeologică somatică cu componenta lexicală *ochi*, de exemplu: *глаза на мокром месте, глаза не осушаются, выплакать все глаза*.

În opinia lingvistei E.V. Lavrischeva, modelul metaforic „disfuncția organelor” indică intensitatea stării suferite de purtătorul ei, bunăoară: *свет померк в глазах*. Această trăsătură semantică arată intensitatea emoției de *tristețe* pe care o simte

individul. Pe lângă conceptele *furie* și *tristețe*, savanta observă încă trei concepte ale categoriilor emotive redade de expresii frazeologice somatice, precum: 1) starea de *nechibzuință*: *носом, (глазом, ухом) не ведет*; 2) simțul *rușine*: *не знает куда глаза девать* și conceptul *dezgust*: *плевать в лицо (в глаза)* (Lavrischeva 31). Lucrările menționate sunt o dovadă a actualității temei puse în discuție.

Pentru a elabora o analiză amplă în trei limbi, am consultat un șir de dicționare de frazeologisme (Collins Cobuild English Language Dictionary), (Longman Dictionary of the English Language and Culture), (Bădescu, et. al.), (DEX online), (Sclifos), (Войнова, et. al.), (Волкова), (Ожегов, Шведова), (Фёдорова), (Фразеологический Словарь выражения чувств и эмоций).

Metodologia de cercetare utilizată în investigația dată este cea propusă de renumitul savant G. Lakoff cu referință la metafora conceptuală: metafora de orientare (mai mult e Sus, controlul e Sus, bine este Sus, raționalul e Sus), cea ontologică (gândul/mintea este un Container, gândul/mintea este o Mașină) și metafora structurală (construirea unui tip de experiență sau activitate în cadrul altei experiențe sau proiectarea unei experiențe dintr-un domeniu pe structura unei experiențe cunoscute din alt domeniu) (Lakoff 195-197) și cea a frame-ului semantic introdusă de Ch. Filmore în anii 70 ai secolului trecut. Teoria frame-ului semantic exteriorizează structura cunoștinței despre un fenomen și include informație potențială sau de bază legată de un concept anumit. Frame-urile (structura cunoștinței) se păstrează și se formează în memoria individului în măsura necesității, din informația continuă localizată în memorie (Filmore, 1988: 52-93).

Teoria *frame-ului semantic* se aseamănă cu cea despre *scenarii cognitive*, care a fost introdusă de distinsa savantă A. Wierzbicka. Cercetătoarea susține ca *un concept* emotiv se asociază cu *un scenariu cognitiv* ce include anumite componente, bunăoară conceptul englezesc *anger* (furie) e compus din:

- 1) Această persoană a făcut ceva rău,
- 2) Nu doresc ca această persoană să facă lucruri de acest gen,
- 3) Vreau să-i fac ceva acestui om pentru asta; astfel ilustrând specificul cultural al conceptului *anger* din engleză, scenariul cognitiv al cărui nu corespunde cu cele pentru conceptul de *furie* și *гнев* în limbile română și rusă.

În această lucrare problema universalității și neuniversalității conceptelor emotive ne interesează prin prisma „imaginilor” redade de expresiile frazeologice somatice cu componenta lexicală *ochi*. Mijloacele lingvistice de acest gen (toate expresiile frazeologice ce aparțin unei limbi) sunt cultural specifice și pot exterioriza în ce mod un popor sau altul conceptualizează o categorie emotivă.

Exemplele selectate au fost clasificate în funcție de categoria conceptuală emotivă pe care o redau. S-a constatat lipsa conceptului *bucurie* în engleză și română. Alte deosebiri apar separat pe limbi: în engleză am determinat conceptele 1) *curaj*, 2) *dragoste*, 3) *fericire*, 4) *supărare*, 5) *mirare*, 6) *a plăcea*, 7) *plăcere*; în română am identificat conceptele 1) *dezgust*, 2) *dragoste*, 3) *indiferență*, 4) *furie*, 5) *mirare*, 6) *a plăcea*, 7) *plăcere*, 8) *rușine* și 9) *o stare contradictorie*; iar în limba rusă am observat conceptele de 1) *bucurie*, 2) *curaj*, 3) *dezgust*, 4) *furie*, 5) *mirare*, 6) *a plăcea*, 7) *rușine* și 8) *tristețe*. Astfel, 14 expresii frazeologice somatice cu componenta lexicală *ochi* din engleză redau 7 concepte emotive; 29 de expresii frazeologice somatice din română exprimă 9 concepte emotive și 14 expresii frazeologice somatice cu componenta lexicală *глаз (ochi)* din rusă exteriorizează 8 concepte emotive.

În cele ce urmează ne propunem o analiză a „imaginii ochiului” în expresiile frazeologice somatice și legătura acestora cu categoriile conceptuale emotive pe care le exprimă în cadrul a trei limbi și culturi. Astfel conceptul de *bucurie* a fost identificat doar în expresiile frazeologice somatice selectate din rusă, bunăoară:

(1c) *глаз радуется*, sau forma acesteia la plural: (1c1) *глаза радуются на кого-что-н.* (Ozhegov).

(2c) *глаза (зубы) разгорелись* (Войнова, et. al. 104).

În aceste mostre „ imaginea ochiului” apare atât în formă independentă de posesor, (acest organ fiind apt să simtă *emoții de bucurie*, precum un individ în mostra (1c)), cât și în formă dependentă, calificativul de *strălucire* sau *luminare* în (2c) indicând emoția *de bucurie* pe care o simte posesorul ochilor și o reflectă prin imaginea lor.

Conceptul *curaj* a fost atestat în expresiile frazeologice somatice atât din limba engleză, cât și din rusă, de exemplu:

(1a) *to look somebody in the eye*

I stood my ground and looked her straight in the eye (Collins 860).

„Imaginea ochiului” în acest caz reprezintă o privire directă a Subiectului, care e Purtătorul emoției *curaj*, în „interiorul ochilor” interlocutorului său. După cum știm, *ochii* reflectă starea lăuntrică a individului, de aici idiomul rus face uz de proverbul *глаза зеркало души*. Această metaforă ilustrează posibilitatea cuiva de a pătrunde în sufletul altcuiva prin intermediul *ochilor* acestuia. Astfel pentru mostra (1a) observăm următorul scenariu cognitiv:

- 1) Un individ (A) se uită în ochii interlocutorului său (B);
- 2) A se uita la B din două motive:
- 3) Sau B a spus / făcut ceva rău față de A,
- 4) Sau A este în poziție mai inferioară față de B (la serviciu, e copil sau e îndrăgostit etc.) și ca să manifeste *curaj* se uită direct în ochii lui B.

Cercetătoarea E.V. Lavrischeva propune o clasificare a expresiilor frazeologice somatice după direcția acțiunii sau după starea subiectului: 1) starea subiectului; 2) acțiune față de subiect; 3) acțiune față de obiect (Lavrischeva 30). (Subiectul și obiectul reprezintă elementele nivelului de suprafață. Aplicăm teoria despre *rolurile semantice* propusă de Ch. Fillmore în lucrarea (Fillmore, 1968), care ne permite să specificăm funcțiile sintactice ale părților de vorbire din enunț prin roluri semantice care reprezintă nivelul de profunzime și sunt mai variate după funcția sa.) Conform primei clasificări expresia (1a) se încadrează în stare a Subiectului care întreprinde o acțiune față de Obiect, iar în termeni de roluri semantice vorbim despre Afectat (Subiect) care face o acțiune orientată către Cauzatorul stării de afect. În limba rusă acest concept e redat de expresia (3c) *глазом не моргнул* (Фразеологический словарь выражения чувств и эмоций), în care subiectul (sau Afectatul) ține emoțiile sale sub control, iar *ochii*, fiind foarte sensibili la orice fenomen din mediul înconjurător, *încep a clipi*. Acțiunea antonimică din (3c) față de „clipirea ochilor” indică gradul de *control* și *curaj* pe care îl manifestă Afectatul.

În engleză expresia frazeologică (2a) *not bat an eye/eyelash (eyelid BE)* (= *to show no surprise, fear, concern, etc.*) (a nu manifesta *mirare, frică sau interes etc.*, traducere V.L.) (Webster) are sens mai larg, incluzând lipsa mai multor concepte emotive asociate celui de *curaj*, în schimb scenariul cognitiv pentru acest exemplu este același ca și în mostra (3c).

În expresia (4c) *Сказать правду в глаза* (Войнова, et. al. 64), „imaginea ochilor” interlocutorului vorbitor se aseamănă după direcția sa cu (1a) din engleză, totuși (4c) comportă sens cultural specific deoarece „o privire directă în ochi” pe lângă *curaj* mai presupune și lipsa semului [+Timiditate]. Definiția din dicționarul Толковый словарь русского языка (Ozhegov) pentru conceptul *curaj* în idiomul rus indică acțiunea unui individ ce nu cunoaște *frică* (*не знающий страха*) și nimic nu se menționează despre semul [+/- Timiditate].

Conceptul *dezgust* e ușor de identificat în expresia (5c) din rusă, bunăoară:

(5c) *Глаза бы мои не глядели (= противно)* (Войнова, et. al. 104), (Волкова 67).

În acest exemplu „imaginea ochilor” indică starea de *dezgust* a Afectatului prin ne dorința acestuia de a privi în direcția Cauzatorului emoției susnumite. În limba română observăm conceptul de *neplăcere*, care e de o intensitate mai scăzută decât cel de *dezgust*, de exemplu:

(1b) *a fi drag ca sarea în ochi* (Bădescu et. al. 130)

(2b) *a privi (a vedea cu ochi răi)* (Bădescu et. al. 137)

Intensitatea conceptului emotiv din (1b) este comparată cu acțiunea „sării asupra ochilor”, fapt care indică un disconfort enorm pentru cel ce „are sare în ochi”, cauzând o stare de *neplăcere* față de *sare*. La fel și Cauzatorul *dezgustului* creează un disconfort enorm pentru Afectat (Purtătorul emoției).

În exemplul (2b) observăm o altă perspectivă a scenariului în care emoția de *neplăcere* e suferită și cauzată de aceeași persoană în mod reflexiv: *eu sufăr neplăcere pentru că privesc pe cineva cu ochi răi*, iar rolul procesului cognitiv în acest exemplu este evident. De calitatea gândurilor „proprii” depinde „emoția trăită”. Această stare/emoție a Afectatului care e și Cauzator apare ca rezultat al unei sau a mai multor acțiuni *neplăcute* a Cauzatorului față de Afectat.

Conceptul *dragoste* este exteriorizat de două expresii frazeologice somatice cu componenta lexicală *ochi* în engleză și de 6 expresii în română, de exemplu:

(3a) *to only have eyes for a particular person (be in love)* (Collins 503)

He only has eyes for his wife (Longman, 2003: 457)

(4a) *to be the apple of one's eye*

His daughter is the apple of his eyes.

(www.learnersdictionary.com/definition/apple)

„Imaginea ochilor” din mostra (3a) arată acest organ ca un obiect pe care individul îl posedă după dorința sa: dacă vrea îl are și dacă nu îl vrea, nu îl are. Posesia dată se asociază cu abilitatea individului de a vedea. Cel mai prețios este văzul, dacă nu vezi – nu trăiești pe deplin.

Exemplul (4a) indică conceptul de *dragoste* prin compararea persoanei iubite cu *mărul ochiului*, acesta fiind foarte fragil și ușor de vătămat fără a fi vindecat sau recuperat ulterior. Astfel conceptul *a vedea* și cel de *dragoste* au un semn de egalitate în engleză după importanța sa pentru individ. În limba română conceptul sus-numit e redat de mai multe expresii decât în idiomul englez, bunăoară:

(3b) *a deschide ochii pe cineva (= a se îndrăgosti pentru prima dată)*

(4b) *a ține la cineva ca la ochii din cap (= a iubi din tot sufletul)*

(5b) *a iubi pe cineva ca ochii din cap (mai mult decât ochii din cap)*

(6b) *a iubi pe cineva ca pe lumina ochilor* (Bădescu et. al. 129-130)

(7b) *a mânca pe cineva din ochi (cu ochii) (= a iubi foarte mult pe cineva, a-i fi foarte drag cineva)* (Sclifos)

(8b) *a sorbi pe cineva din ochi* (Sclifos)¹

În primul rând vom pune în evidență expresiile din română care se aseamănă cu cele din engleză, cel puțin parțial, dar în linii generale reprezentând aceeași metaforă conceptuală. Este vorba despre compararea „obiectului drag” cu *ochiul*: organ fragil și cel mai prețios care îi permite individului să cunoască lumea înconjurătoare și să simtă variate emoții pozitive și negative.

Exemplul (3b) caracterizează *ochii* ca un organ ce funcționează „doar pe suprafața obiectului de dragoste”, astfel indicând necesitatea prezenței Cauzatorului acestei emoții în apropierea Purtătorului ei, „imagine” care indică specificul moldoveanului de a conceptualiza *dragostea*.

Exemplul (6b) specifică *funcția ochilor* și o egalează cu valoarea „persoanei iubite”. Deși în dicționarele de limbă rusă nu am atestat expresii frazeologice somatice cu componența lexicală *глаз* pentru exprimarea conceptului *dragoste*, ne amintim de sintagma *цвет очей мoux*, care exteriorizează aceeași metaforă precum exemplele (4b), (5b), (6b) și (4a). De aici putem concluziona că noțiunea *dragoste* este conceptualizată în același mod în limbile engleză, română și rusă, și considerăm expresiile susnumite mijloace universale pentru exprimarea conceptului dat.

O „imagine a ochilor flămânzi” observăm în mostra (7b). Compararea *ochilor* dornici de a vedea „obiectul dragostei” cu cavitatea bucală indică plăcerea pe care o simte Afectatul privind Cauzatorul acestei emoții.

În engleză întâlnim o frază conceptualizată în mod echivalent care exteriorizează același scenariu cognitiv: (5a) *to feast your eyes on* (Webster), însă denotă conceptul a *plăcea*.

Conceptul *indiferență* nu este inclus în lista emoțiilor enumerate de recunoscutul psiholog american R. Plutchik (Plutchik 349-50) și nici în clasificarea psihologului J. Voris (Voris) nu îl identificăm. Însă, fiind un antonim pentru emoția *interes*, putem să-l înscrîm în lista categoriilor conceptelor emotive analizate.

Din exemplele selectate am observat conceptul *indiferență* redat de o expresie frazeologică somatică din limba română, bunăoară:

(9b) *a privi cu ochi de piatră (de pește fiert)* (DEX-online), (Bădescu et. al. 141)

În această mostră observăm asocierea *ochiului* omenesc cu „o piatră” iar „imaginea rece” a *pietrei* este transferată pe cea a *ochiului* astfel redând starea de *indiferență*. Și mai clară este „imaginea ochiului” din (9b), fiind comparată cu cea a *peștelui fiert*, care e nemișcat pentru că „e mort” și semnifică lipsa emoțiilor sau *indiferența*.

Conceptul *fericire* (*fericirea* e considerată sentiment și nu emoție (Voris 12)) a fost identificat într-un exemplu din engleză, bunăoară:

(6a) *a twinkle in your eyes*

Her grandchildren put a twinkle in her eye. (= a face pe cineva fericit) (Webster)

„Imaginea ochilor lucitori” se asociază cu stările de *bucurie* și *fericire*. Aceeași „imagine” a ochilor redă conceptul de *plăcere* în limba română, bunăoară:

(10b) *a-i luci ochii*

Îi luceau ochii ca unui copil mic care a primit o jucărie. (Bădescu et. al. 129)

În limba rusă „imaginea ochilor scilipitori” redă conceptul *furie*, de exemplu:

(6c) *Сверкать глазами*

-- Лжётё вы! – Крикнула барыня и злобно сверкнула на неё глазами. (Войнова 411)

Conceptul *supărare/furie* continuă lista de stări emoționale a căror semnificație a fost atestată în seria de expresii frazeologice somatice analizate. Cu sensul dat am identificat *mostra* (7c) (comentată mai sus) și (8c) *не попадайся мне на глаза* (Универсальный словарь русского языка 65) în limba rusă și o singură expresie în idiomul englez, de exemplu:

(7a) *to cry one's eyes out* (= a plânge din plin din cauza supărării (*to be upset*)) (Collins 503).

Pentru a explica scenariul cognitiv al acestui concept e necesar să analizăm noțiunea „upset” din engleză. A. Wierzbicka consideră că acest lexem nu are echivalente în alte limbi europene deoarece metafora ascunsă a lui *upset* (cu fundul în sus) față de poziția normală (cu fundul în jos) este foarte sugestivă: acest fapt indică că sentimentele negative pe care Afectatul (Purtătorul emoției) nu le poate controla sunt considerate ca o deplasare temporară de la starea „normală”, definiție a unei stări sentimentale găsită în cărți de psihologie a englezilor (Wierzbicka, 1999: 286-295). Conform dicționarului Collins Cobuild English Language (Collins 1609) *upset* din engleză semnifică *unhappy, disappointed because something unpleasant has happened to you* [*nefericit, dezamăgit* pentru că ți s-a întâmplat ceva neplăcut – traducere de V.L.].

În română întâlnim expresia *cu fundul în sus*, care semnifică *a fi morocănos, indispus, arțăgos* (Dex-online) ceea ce presupune *a nu fi mulțămît de situație, a fi dezamăgit, indignat* și poziția Afectatului descrisă de frazeologismul din română e asemănătoare cu cea din engleză în cazul lui *upset*.

Revenind la exemplul (7a) observăm gradul de *disperare* a Purtătorului emoției care e manifestat prin actul de *plângere*. În rusă *выплакать все глаза* (Фёдоров) exteriorizează același scenariu cognitiv, însă denotă conceptele *tristețe* și *disperare*.

În română am identificat 4 expresii frazeologice somatice cu componenta lexicală *ochi* ce redau conceptul *supărare*, de exemplu:

(11b) *a fi cu ochii întorși* (pe dos) (Bădescu et. al. 130)

În ultimul timp e tot cu ochii întorși pe dos.

(12b) *a nu avea ochi (să vezi pe cineva)* (= *mânie, ură*) (Bădescu et. al. 136-137)

Nu am înțeles de ce prietenii nu mai aveau ochi să-l vadă.

(13b) *a vedea roșu înaintea ochilor* (= *a fi foarte supărat*) (Bădescu et. al. 141)

M-au acuzat nefondat și am văzut roșu înaintea ochilor.

(14b) *a nu vedea (lumea) înaintea ochilor de necaz!* (= *a fierbe de mânie*) (Bădescu et.al. 141)

Din mostrele prezentate observăm diferența de sens a acestor expresii după gradul de intensitate a conceptului de *supărare/mânie*: în (12b) acesta e însoțit și de semnul [+ Ură], iar (14b) indică gradul superior al conceptului de *mânie* cu ajutorul verbului *a fierbe*, care implică temperatura de 100 de grade Celsius (cea de fierbere a apei). Scenariul cognitiv pe care îl asociem cu „ imaginea ochilor” din (11b) ne sugerează că din ne dorința de a vedea Cauzatorul emoției de *supărare* Afectatul își arată partea întoarsă a ochilor. Ca și în cazul scenariului cognitiv pentru conceptul *upset* din engleză poziția inversă a *ochilor* indică o deplasare de la starea

„normală” sau echilibrată psihică a omului, astfel ilustrând conceptul *supărare* în română.

Ochii sunt oglinda sufletului, ușa spre lumea lăuntrică a individului. „Imaginea ochilor” din (12b) ne sugerează un tablou al „ușii închise” și Purtătorul emoției de *supărare* nu vrea „să vadă” Cauzatorul acestei stări ale sale.

Exemplele (13b) și (14b) sunt foarte apropiate după „ imaginea” pe care o redau. Din nou, ca și în mostrele de mai sus, Afectatul (posesorul ochilor) „vede doar culoarea roșie”, acea care simbolizează durere, neplăcere, nesatisfacere sufletească. Modelul metaforic „disfuncția ochilor”, fapt observat de savanta E.V. Lavrisheva (Lavrisheva 32-33), servește ca indicator al conceptului *tristețe* în limba rusă și indică intensitatea stării suferite de individ. În cazul de față metafora „disfuncția ochilor” poate fi aplicată pentru redarea conceptului de *supărare /mânie* și a intensității acestuia, iar în calitate de confirmare poate servi exemplul (14b), în care inabilitatea individului de a vedea la moment indică intensitatea stării trăite de acesta.

Conceptul *mirare (sau surpriză)* apare de asemenea în expresii somatice. De exemplu:

(8a) *To happen before, in front, or under your eyes (= surprising or unpleasant)* (Collins 503).

În mostra (8a) atestăm conotația negativă a conceptului de *mirare* care, în această expresie, este însoțit de semul [+ Neplăcut]. „Imaginea ochilor” arată localizarea celor întâmplate în raport cu poziția lor, indicând și distanța evenimentelor care au avut loc „în fața ochilor”. Aceste componente și semul [+ Pe neașteptate] compun sensul conceptului *surpriză* în limba engleză.

În limba română am identificat acest concept în exemplul (15b) *a face ochi mari* (Bădescu et. al. 129). *La vederea scheletului de dinozaur copiii au făcut ochi mari, rămânând muți de uimire.*

(16b) *A face ochi cât cepele* (Bădescu et. al. 129)

(17b) *A căsca (holba) ochii* (Sclifos).

„Imaginea ochilor” din mostrele (15b) și (16b) asociază conceptul de *mirare/uimire* cu mărimea *ochilor*, acest criteriu semantic fiind trăsătura fizică vizibilă care ilustrează *mirarea* ca o emoție trăită de individ. În exemplul (16b) „mărimea ochilor” este exteriorizată mai exact aceștea fiind comparați cu „cepele”, care în mod natural sunt mai mari decât *ochii omenești*.

Expresia (17b) este mai des utilizată în limba orală din localitățile rurale iar „ imaginea” redată de aceasta reflectă mărimea ochilor cu ajutorul verbului din cadrul ei. În limba rusă conceptul de *mirare/surpriză* a fost identificat în 3 expresii frazeologice somatice:

(7c) *большие (круглые, квадратные) глаза делать (= a exprima mirare)* (Ozhegov), (Фразеологический. Словарь Чувств и эмоций), (Войнова 106).

Подали шампанское. Когда пробка выскочила и вино брызнуло вон, они сделали большие глаза.

(8c) *Глаза на лоб лезут (= despre o emoție intensă de mirare)* (Ozhegov), (Федорова 108), (Фразеологический. Словарь Чувств и эмоций), (Войнова 104).

Как глянул он, что делается на улице, глаза у него на лоб полезли: визг, хохот, крики. (Войнова 104).

În rusă expresia (9c) *смотреть большими глазами* semnifică gradul înalt de *mirare*, de exemplu: *Обломов глядел вслед Ольге большими глазами, с разинутым ртом.* (Войнова 106)

„Imaginea ochilor” din (7c) este asemănătoare cu cea din (15b), referindu-se la mărimea acestui organ, dar și la forma neobișnuită a *ochilor* (pătrată), pe când „imaginea” acestora din (8c) ilustrează *ochii* în calitate de organ independent care se poate deplasa din locul tradițional și „se urcă pe frunte”, în Sus, ceea ce după clasificarea propusă de savantul G. Lakoff (Lakoff 195-197) e Bine și semnifică o emoție pozitivă. Însă în cazul dat conceptul *mirare* nu comportă sens pozitiv, iar „deplasarea ochilor în sus” semnifică intensitatea acestui concept.

Sensul *a plăcea* a fost identificat în 8 expresii din română, în 5 din limba engleză și într-o expresie din rusă:

(9a) *to eye somebody up* (= *a plăcea*) (Collins 503). *He has been eyeing me up all evening.* În dicționarul (Webster) întâlnim o altă semnificație pentru expresia (8a), de exemplu: *The manager eyed us (up and down) as we walked into the restaurant* (= *a privi atent*), care nu denumește un concept emotiv.

(10a) *to make eyes* (= *a fi atras de cineva*)

He was making eyes at the waitress. (Collins 503)

(11a) *not to be able to take one's eyes off someone* (= *a fi atras de cineva*)

He could not take his eyes off her throughout the meal. (Collins 503)

Și mostra menționată mai sus:

(5a) *to feast one's eyes* (= *a mânca cu ochii (de plăcere)*) (Collins 523)

Un alt exemplu ilustrează conceptul *a plăcea* din perspectiva Cauzatorului care declanșează emoția și influențează Afectatul (Purtătorului de stare), iar, ulterior, cel dintâi apare în rol de subiect gramatical:

(12a) *to catch one's eye* (= *a plăcea*)

There was one dress [Cauzator] in particular that caught my eye. (Webster)

Astfel, observăm două perspective de prezentare a conceptului *a plăcea* din punct de vedere a actorilor participanți în scenariul cognitiv la exteriorizarea acestui concept: 1) emoția Afectatului manifestată prin acțiune față de Cauzatorul acestei stări (5a), (9a), (10a) și (11a) și 2) acțiune din perspectivă pasivă (12a).

„Imaginea ochilor” din mostra (10a) redă un tablou în care ochii Purtătorului emoției fac mișcări intense sau privesc în mod deosebit „obiectul plăcerii”. În exemplul (11a) posesorul ochilor nu are control asupra lor, aceștia fiind independenți își schimbă localizarea și se deplasează pe corpul „obiectului drag”. (Am observat același scenariu cognitiv și în cazul conceptului *dragoste* exprimat cu ajutorul expresiilor frazeologice somatice ce includ componenta lexicală „inimă”.)

În exemplul (12a) direcția acțiunii este orientată de la Cauzator la Afectat (Purtătorul emoției) deoarece Agentul verbului *to catch* are influență asupra Afectatului care corespunde complementului din enunțul (12a). Influența Cauzatorului emoției asupra Purtătorului acesteia este foarte bine redată de „imaginea ochiului”. Acesta „e prins” de Cauzator și nu poate vedea altceva sau pe altcineva decât pe el (ea) de parcă e „limitat în vedere”. În limba română am identificat mai multe expresii care exteriorizează acest concept, bunăoară:

(18b) *a-i fugi (aluneca) ochii după cineva*

Toată viața i-au fugit (alunecat) ochii după femeii tinere. (Bădescu et. al. 139)

(19b) *a i se scurge ochii după ceva (cineva)*

Aflase că unei colege i se scurgeau ochii după fratele ei. (Bădescu et. al. 140)
 (20b) *a rămâne cu ochii la ceva (cineva)* (= a se uita cu drag/plăcere la ceva)
Prietenul lui rămase cu ochii la o blondă din fața lor. (Bădescu et. al. 140)
 (21b) *a i se lipi ochii de cineva (ceva)*
Mi s-au lipit ochii de niște bijuterii vechi, dar frumoase. (Bădescu et. al. 140)
 (22b) *a nu i se (mai) dezlipi ochii de cineva (ceva)*
Nu-mi mai puteam dezlipi ochii de la noile telefoane. (Bădescu et. al. 140)
 (23b) *a pierde din ochi pe cineva (=de drag)*
Era singurul lor copil și îl pierdeau din ochi (de drag). (Bădescu et. al. 140)
 (24b) *a nu-și (mai) lua ochii de la ceva (cineva)*
Nu-și (mai) lua ochii de la tânăra din fața lui. (Bădescu et. al. 140)
 (25b) *a pune ochii (pe cineva sau ceva)* (= a-i plăcea cineva sau ceva) (DEX-online)

În seria de exemple de mai sus mai întâi observăm prezentarea situației numai din perspectiva Afectatului (Purtătorului emoției) în toate exemplele din română (18b) – (25b), de aceea în analiza acestora ne vom concentra asupra „imaginii ochilor” ce redau conceptul *a plăcea*. Ca și în mostrele din limba engleză, pentru ilustrarea acestui concept, în română *ochii* apar ca un individ de sine stătător care își schimbă localizarea tradițională și chiar „părăsește” corpul posesorului. „Astfel de imagini” le observăm în mostrele (18b) – (22b) și în (24b) – (25b). Obiectul plăcerii (Cauzatorul emoției) apare în posesia ochilor Afectatului (Purtătorului emoției), însă nu se știe dacă acest fapt e benevol. Exemplul (25b) se deosebește după sens de (18b) – (24b) prin faptul că verbul „a pune” din expresia de față îi conferă acesteia un sens de dominare din partea Purtătorului emoției și acesta apare în calitate de Afectat, cumulând și semul [+Sigur în succesul său față de obiectul plăcerii], iar Cauzatorul emoției are o imagine de jertfă.

În limba rusă am selectat două expresii care redau conceptul *a plăcea*:

(10c) *стрелять глазами* (= a se uita coquette sau jucăuș la cineva). (Молоткова 461)

(11c) *делать глазки кому-то* (Ozhegov)

„Imaginea ochilor” Afectatului față de Obiectul plăcerii (Cauzatorul emoției) se aseamănă cu o iluminare ritmică a unui spațiu în care lumina e reflectată de *ochi*, iar spațiul se asociază cu Obiectul Cauzator al emoției *plăcere*.

Mostra (10c) este sinonimică după sens cu exemplul (10a) din engleză însă „ imaginea ochilor” redată de aceste expresii diferă. Conceptul *plăcere* este o continuare a celui de *a plăcea*. Facem o deosebire dintre acțiune și stare ca sa indicăm existența redării acestora în expresiile frazeologice somatice, de exemplu:

(13a) *a sight for sore eyes*

After being away from home for so long, my friends and family were a sight for sore eyes. (Webster)

(14a) *to be easy on the eye; (US) easy on the eyes* (= plăcut de a fi privit) (Webster)

Aceste expresii ilustrează situațiile în care apare emoția de *plăcere* din perspectiva Cauzatorului de stare sau a Obiectului plăcerii pentru Afectat. Putem aplica metafora „disfuncția ochiului” în exemplul (13a) în care „ imaginea ochilor obosiți” descriu peisajul din fața lor în sens plăcut fără ca acesta să fie descris la nivel de suprafață.

„Imaginea plăcută pentru ochi” se asociază cu un obiect la care „te uiți ușor” și așa e cazul mostrei (14a). În română am identificat două expresii frazeologice somatice pentru exteriorizarea conceptului *plăcere*:

(26b) *a-i juca ochii în cap* (Bădescu et. al. 129)

Nepotului meu îi joacă ochii în cap când vede cadouri.

(10b) *a-i luci ochii* (Bădescu et. al. 129) (Expresia a fost menționată mai sus.)

Îi luceau ochii ca unui copil mic care a primit o jucărie.

După „ imaginea” reflectată în mostra (26b) observăm că ochii sunt apți „a juca” la fel ca și un individ, astfel fiind de sine stătători, iar în (10b) „ imaginea ochilor lucitori” indică satisfacția sau plăcerea individului, astfel exteriorizând starea lui lăuntrică. De menționat aceeași imagine în idiomul rus, în care „ochii lucitori” se asociază cu conceptul *furie*. În rusă nu am atestat expresii frazeologice somatice care redau acest concept în sursele consultate.

Conceptul *rușine* nu a fost identificat în engleză, însă am selectat câteva expresii frazeologice somatice cu componenta lexicală *ochi* în limbile română și rusă, de exemplu:

(27b) *a ține ochii în pământ*

Elevul a pus ochii în pământ când a fost întrebat de temă. (Bădescu et. al. 138)

(28b) *A sta cu ochii în pământ*

A stat cu ochii în pământ tot timpul și într-un târziu a spus că regretă ce a făcut. (Bădescu et. al. 137)

În ambele exemple de mai sus (27b) și (28b) „ imaginea ochilor” arată o privire în Jos, ceea ce este Rău, după clasificarea metaforelor conceptuale propusă de savantul G. Lakoff (Lakoff 195-197). Astfel emoția socială *rușine* se asociază cu ceva Rău, iar direcția privirii în Jos se înscrie în criteriile sugerate de savant.

În rusă conceptul *rușine* este redat de (12c) *колоть глаза* (= a face observație cuiva); *Колоть беспрестанно мне глаза цыганской жизнью или глупо, или безжалостно.* (Войнова 202)

(13c) *Нет стыда в глазах; Вижу, нет у человека стыда в глазах.* (Молоткова 278)

În cultura rusă *ochii* sunt asociați cu conceptul de *rușine* și exemplul (13c) confirmă acest fapt.

După cum am observat în mostrele din limba română, „ imaginea ochilor lăsați în jos” ilustrează conceptul *rușine*, pe când „privirea directă a ochilor” indică *curajul* unui individ.

„ Imaginea” din (12c) exteriorizează o situație din partea Cauzatorului emoției de *rușine*, iar sensul metaforic de „a scoate ochii cuiva” indică intensitatea dorinței Cauzatorului de a trezi această emoție în Afectat.

În limba română orală utilizăm expresia *a scoate cuiva ochii*, care e sinonimică după sens cu (12c), însă în dicționarele consultate ea nu a fost identificată și presupunem că e o calchiere din limba rusă.

Conceptul *tristețe* a fost identificat, printre altele, în lista de expresii frazeologice somatice cu componenta lexicală *ochi*. Am atestat o expresie de acest gen în limba rusă:

(14c) *Глаза на мокром месте* (Войнова 104).

В первый день как поженились, она плакала и потом все двадцать лет плакала – глаза на мокром месте.

După „imaginea” redată de mostra (14c) observăm schimbarea localizării *ochilor*, aceștia deplasându-se „într-un loc umed”, nedeterminat.

În română am observat și expresii frazeologice somatice care redau stări de spirit contradictorii, de exemplu:

(29b) *A plânge cu un ochi și a râde cu altul.* (Bădescu et. al. 130)

Cu un ochi râd și cu altul plâng pentru că am câștigat împotriva echipei mele de suflet.

În engleză expresia *to cry one's eyes out* a fost clasificată în cadrul conceptului *supărare* deoarece Cauzatorul acțiunii Afectatului este emoția de *supărare* pe care o trăiește acesta.

Concluzii

În urma elaborării acestui studiu ajungem la următoarele concluzii: din punct de vedere al analizei cantitative cele mai multe expresii frazeologice somatice care exteriorizează categoriile conceptuale emotive au fost identificate în limba română, pe când în engleză și rusă am identificat același număr de mijloace, care e de două ori mai mic decât în română. Din punctul de vedere al analizei calitative au fost observate scheme imagistice comune pentru redarea conceptului de curaj în engleză și rusă și a celui de dragoste în engleză și română, a conceptului de mirare în română și rusă, a celui de plăcere în engleză și rusă și în engleză și română. Totodată au fost identificate „imagini asemănătoare ale ochiului” descrise în limbile analizate ce redau categorii conceptuale diferite: ochii lucitori/sclipitori se asociază în engleză cu fericirea, în română cu plăcerea, iar în rusă cu furia. „Imaginea ochilor plânși” exprimă conceptul de tristețe în limba rusă și pe cel de supărare în engleză.

Alte „Imagini ale ochiului/ochilor” se asociază cu anumite categorii conceptuale emotive precum: deplasarea ochiului din organismul posesorului său indică conceptul de dragoste în idiomul român, poziționarea ochilor mai sus de locul lor tradițional ilustrează mirare în limba rusă, privirea directă a ochilor în alți ochi manifestă curaj în engleză și rusă, iar privirea lăsată în jos se asociază cu conceptul „rușine” în limba română. Astfel ochiul omenesc desemnează imagini în care acesta apare de sine stătător, poate să-și schimbe localizarea să indice direcția privirii. Metafora „disfuncția ochilor” sugerează conceptul de furie în română și rusă, iar capacitatea lor de a „vedea bine” se asociază cu conceptul „dragoste”.

Perspectiva din care se descriu scenariile cognitive (sau schemele imagistice) pe care le desemnează „imaginea ochiului” sunt atât din partea Afectatului, cât și din partea Cauzatorului stării de afect, cele din urmă fiind mai puține la număr în această lucrare. Și, în final, unele expresii frazeologice somatice cu componenta lexicală „ochi” apar în diferite dicționare cu sens parțial diferit: o sursă susține că expresia „a sorbi pe cineva din ochi” redă conceptul de „a plăcea”, iar alta relevă că aceasta exprimă conceptul „dragoste”, fapt care creează dificultăți în studierea conceptelor din categoria subiectivității.

Note

¹ În dicționarul Bădescu, IL., Guță, A., Pănculescu, D. Corpul omenesc în expresii (domeniul român-francez). Craiova: Aisus, 2011, această expresie are sensul de *a plăcea*.

Referințe bibliografice

- Bădescu, Iona. et.al. *Corpul omenesc în expresii (domeniul român-francez)*. Craiova: Aisus, 2011. *Collins Cobuild Dictionary*. The University of Birmingham, Collins: London and Glasgow, 1990.
- Dicționar explicativ al limbii române*, 2004-2017 <<http://dexonline.ro/definiție/ochi>> <johnvoris.com/featured-articles/difference-between-emotions-andfeelings>
- Fillmore, Charles. "The Case for Case". *Universals in Linguistic Theory*, p.1-88. <http://wwwhomes.uni-bielefeld.de/sgramley/Fillmore-1-2.pdf>
- Lakoff, George, JONSON, Mark. "The Metaphorical Structure of the Human Conceptual System". *Cognitive Science* 1980, No 4, p. 195-208 <<http://www.fflch.usp.br/df/opessoa/Lakoff-Johnson-Metaphorical-Structure.pdf>>
- Lavrischeva, Ecaterina. *Representation of Negative Emotions in the Russian and German Verbal Perception of the Word (based on the material of somatic lexicon)*. Вестник ИГЛУ, 2010, p. 28-33.
- Longman Dictionary of the English Language and Culture*. Longman: Edinburgh Gate, Harlow, 2003.
- Meriam Webster's Dictionary* <www.meriam-webster.com/dictionary/stomach>
- Plutchik, Robert. *The Nature of Emotions*. American Scientist, Volume 89, p. 344-350. July-August 2001. <www.Emotionalcompetency.com/papers/plutchiknatureofemotions%202001.pdf>
- Sclifos, Valeriu. „1200 de frazeologisme ale limbii române”. Chișinău, 2005, 88 p. <<http://ru.scribd.com/doc/148803655/Frazeologisme>>
- Wierzbicka, Ana. "Emotional universals". 1999 <elies.rediris.es/Language_Design/LD2/wierzbicka.pdf>
- Wierzbicka, Ana. *Emotions across Languages and Cultures: Diversity and Universals*. Editions de la Maison des Sciences de l'Homme Paris 1999, 351 p. <catdir.loc.gov/catdir/samples/cam032/99013646.pdf>
- Войнова, Людмила, Жуков, Влас, Молоткова, Ана, Фёдоров, Александр. *Фразеологический словарь современного русского языка*. Под редакцией А.И. Молоткова. 4-е изд., Москва: «Русский язык», 1986, 543 с.
- Волкова, Татьяна. *Универсальный фразеологический словарь русского языка*. Москва: «Вече», 2000, 464 с.
- Ма Лин, Ямалетдинова, Ольга. «Семантический анализ фразеологизмов, характеризующих отрицательные психо-эмоциональные состояния человека, в русском и китайском языках». *Российский гуманитарный журнал*. 2016. Том 5. № 6, 601-610 <07_160261_Ma_v3_601-610.pdf>
- Ожегов, Сергей. *Толковый словарь русского языка*. <ozhegov.org/words/5693.shtml>
- Фёдоров, Александр. *Фразеологический словарь русского литературного языка*. Москва: Астрель: АСТ, 2008. 829 с. <phraseology.academic.ru/2094/выплакать_все_глаза>
- Фёдоров, Александр. *Фразеологический словарь русского литературного языка конца XVIII—XX в. Том 1*. А-Н. Новосибирск «Наука» Сибирское отделение, 1991. 340 с.
- Филлмор, Чарльз. «Фреймы и семантика понимания». *Новое в зарубежной лингвистике*. Выпуск 23. Москва: Прогресс, 1988. С. 52-93.
- Фразеологический словарь выражения чувств и эмоций*. <psylist.net/slovar/aaa.htm> <www.learnersdictionary.com/definition/apple>